

INNERLIJKE VRIJHEID

Een verkenning in vier delen langs drie filosofen en Het Boek.

Serie Vrijheid

Deel 1

Onlangs voerde ik een gesprek met een vriend. Ik voelde me opgejaagd. Obsessieve gedachten hielden me 's nachts uit mijn slaap en wandelden overdag als hinderlijke stoorzenders door mijn hoofd. Daarover vertelde ik mijn oude wijze vriend. Hij glimlachte, liep naar de boekenkast en kwam terug met een vergeeld, stukgelezen bundeltje. Hij sloeg het open, bladerde even en las met zijn sonore stem voor: "Krishnamurti vroeg zijn leerlingen of ze zijn geheim wilden weten? 'Dat wilden ze maar al te graag. Voor sommigen was dit het moment waarop ze dertig jaar hadden gewacht. 'Mijn geheim' zei Krishnamurti, 'is dat het me niets uitmaakt wat er gebeurt'. " Mijn vriend sloeg het bundeltje dicht en keek me vragend aan. Ik keek vragend terug. Hij zei: "Dat is geen onverschilligheid. Integendeel. Krishnamurti had een onvoorwaardelijke relatie met het leven. Een diepe en blijvende vervulling, zo vond hij, is niet afhankelijk van het goede of slechte dat je overkomt. Nee, die vervulling is afhankelijk van de manier waarop je je verhoudt tot het goede of slechte dat je overkomt. Wij mensen denken zo vaak vanuit het tekort: wat mist, wat ontbreekt, wat er zou moeten zijn, wat er niet zou moeten zijn, wat iemand anders zou moeten doen, wat iemand níet zou moeten doen. Dat denken levert irritatie op, maakt cynisch, somber, pessimistisch, ontevreden, onvrij. Probeer te denken vanuit de acceptatie. Vanuit de overgave aan het leven zoals het zich aandient. Stribbel niet tegen, beweeg mee. Dat maakt vrij."

Deel 2

Het zijn de jaren vijftig. Een kleurloze naoorlogse tijd. Landen en idealen liggen in puin. Juliette Greco zingt tegen een klassiek, bijna cliché geworden decor van rokerige cafés en zwarte coltuien ballades over les salauds van de bourgeoisie,. Het naoorlogse wereldbeeld is doortrokken van wantrouwen, verbittering en wanhoop. Een vruchtbare voedingsbodem voor het existentialisme, de nieuwe filosofie van een groep Franse schrijvers. Middelpunt van deze groep is een kleine, briljante, ietwat loensende filosoof en romancier wiens naam op ieders lippen ligt: Jean Paul Sartre. Deze atheïstische denker heeft weinig gemeen met de spirituele Krishnamurti maar op één punt vinden ze elkaar. In het idee dat ons bestaan op allerlei manieren bepaald is. We zijn dáár geboren met die eigenschappen en onder die omstandigheden. Alleen, die bepaling is niet ons noodlot. We kunnen ons er toe verhouden. Tot zover de eenstemmigheid. Maar dan neemt Sartre een scherpe afslag. Want hoe moeten we ons verhouden tot de omstandigheden? Niet door overgave of door acceptatie, zoals Krishnamurti stelt, maar door ons radicaal los te maken van de omstandigheden. Niemand heeft gekozen voor dit absurde leven met zijn verveling, zijn sterfelijkheid, zijn dode God. De wereld en het bestaan zijn in zichzelf zinloos. Alleen een bewuste keuze kan haar betekenis verlenen. Volgens Sartre is vrijheid zowel de kern als de grootste morele opdracht van de mens. We zijn tot haar veroordeeld. Je kunt aan die vrijheid ontsnappen door de verantwoordelijkheid voor je leven af te schuiven op je jeugd, je ouders, de maatschappij of de maatschappelijk werker, je kinderen of je karakter, "Ik ben nu eenmaal zo". Nee stelt Sartre, je kunt van jezelf maken wie je wil. Zo is een lafaard niet laf omdat hij een laf hart of laffe hersenen of een laf temperament heeft, maar omdat hij ervoor kiest om laf te handelen. We hebben fundamentele keuzevrijheid. Altijd. Nooit niet. En die keuzevrijheid noemt Sartre 'het levensproject'. Hij maakt de vergelijking met een briefopener. Die is ontworpen met een bepaald doel. Je kunt er ook aardappels mee schillen of een moord mee plegen maar hij is bedoeld om brieven te openen. Andersom kun je de scherpe scherp van een steen ook als briefopener gebruiken maar die is niet gemaakt met dat doel. Wij mensen, zo zegt Sartre, zijn als die scherpe steenscherven. We zijn niet gemaakt met een doel. Niet met een bestemming. Die bepalen we zelf en dat maakt radicaal vrij. En grondeloos bang. Vrijheid is een soms verpletterende verantwoordelijkheid.

Deel 3

Ongeveer een tiental jaren later ontwikkelt een Ierse schrijfster/filosoof in Engeland een theorie over het goede -na overigens een studie over de kleine, briljante, ietwat loensende schrijver te hebben gepubliceerd -. Haar naam: Iris Murdoch. Beroep: moraalfilosoof. Zij vindt het belangrijk om een antwoord te formuleren op de vraag hoe we onszelf kunnen verbeteren. Anders dan Sartre gelooft ze niet in het ideaal van dat eigenmachtige, wilskrachtige individu. Ze maakt een tegenbeweging. In haar ogen is de mens zelfzuchtig en om daaraan te ontsnappen moeten we ont-zelfen. Het dikke, onverbiddelijke ik is de vijand van de ethiek. Hoe minder je aan jezelf denkt, hoe beter je de werkelijkheid ziet zoals die is. En de liefde geeft ons die mogelijkheid. Liefde scherpt de ogen. Door met een liefdevolle blik naar de ander te kijken kunnen we onze vooroordelen opzij zetten, over onze angsten heen stappen. Zien en begrijpen we waarom iemand doet wat hij of zij doet. En die liefdevolle blik is niet alleen heilzaam voor de ander, maar ook voor onszelf. Pas de liefde, de overgave aan de ander, maakt vrij. En mild en gelukkig. En door lief te hebben, onszelf te verbeteren en het goede voorbeeld te geven kunnen we de wereld veranderen.

Deel 4

En dan dat boek, die bibliotheek van boeken, de bijbel. In de traditie van dat denken zijn we niet als die scherpe steenscherf maar als die briefopener, gemaakt met een doel, geschapen met een bestemming. Het is de paradox van de vrijheid dat niet alle keuzes om het even zijn. Sommige zijn beter dan andere. Welke? Zoals Paulus zegt: 'Die keuzes die er toe leiden dat we elkaar in liefde dienen. Misbruik uw vrijheid niet om uw eigen verlangens te bevredigen Heb u naaste lief als uzelf.'

Het had een zin van Iris Murdoch kunnen zijn. Liefhebben als morele oefening en opdracht. Maar waar zij zich niet aan een politieke vertaling van die morele opdracht waagt, doet de bijbel dat wel. Met name het oud-testamentische vrijheidsbegrip gaat verder, is activistischer. Het strekt zich uit tot de verantwoordelijkheid om – in navolging van de Eeuwige- elkaar te bevrijden uit alle denkbare vormen van onderdrukking. "Afgedaald ben ik om te redden mijn volk". Het is onze menselijke opdracht om de wereld te hervormen. Zo, dat het noodlot niet wordt afgewenteld op de allerarmste, de vreemdeling, de vluchteling. Zo, dat onrecht geen kans krijgt om wortel te schieten. Geschapen naar het beeld van God Bevrijder betekent geschapen om elkáár te bevrijden. Zonder ophouden, onvermoeibaar. Maar wel allemaal op onze eigen unieke manier. Zoals de chassidische rabbijn Sasja zei: "In de toekomstige wereld zal mij niet gevraagd worden: Waarom ben je niet Mozes geweest. Er zal je gevraagd worden: waarom ben je niet Sasja geweest". Het is de taak van ieder van ons om als Sasja of Deborah of Salomé of Jan of Marijke of Peter die nieuwe wereld dichterbij te brengen. Door te reageren wanneer we bij onze diepste naam worden geroepen. Ons niet doof te houden voor het appel wat de ander op ons doet. En zo elkaar tot innerlijke vrijheid te roepen. Die enige echte vrijheid die het licht dient, niet de duisternis; het leven, niet de dood. Dat is wat het grote Bijbelse verhaal ons leert.

Het is mooi wanneer we kunnen accepteren wat ons overkomt, het is belangrijk dat we ons niet verschuilen achter omstandigheden of karakter om onze verantwoordelijkheid te ontlopen, het is nodig dat we met een liefdevolle blik naar de ander kijken, maar bovenal is het onze levenstaak in vrijheid onze unieke bestemming van mens zijn naar het beeld van God bevrijder te realiseren. Zo zijn we in Bijbelse zin bedoeld. Zo moge het zijn.

Colet van der Ven